

83008

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS AUSZTRIÁBAN

KROLLER *, F.: Bibliotheksautomation in Österreich c. kéziratát HEGYKÖZI ILONA fordította.

Az 1972-es „Alapkoncepció az elektronikus adatfeldolgozás alkalmazására Ausztria szakkönyvtáraiban” országos hálózat létrehozását irányozta elő. Mivel az átfogó terv megvalósítása pénzügyi és személyi okokból először csak kisebb részterületekre korlátozódott, az átmenet időszakában a hagyományos és a gépi keresést egyaránt lehetővé tették.

Az országos tájékoztatási hálózat megvalósításának alapvető feltétele, hogy a hálózat valamennyi tagkönyvtára rendelkezzen online adatrögzítő berendezéssel, könyvtárközi adathálózattal és hogy legyen elegendő idő a géppel olvasható katalógusadatok előállítására. Szükséges még egy központi adatbank létrehozása is.

Sok érv szólt amellett, hogy az új online tájékoztatási szolgáltatásokat a szakkönyvtárakba telepítsék, ezért az osztrák tudományos kormányzat a legjelentősebb egyetemi könyvtárakat ellátta a szükséges eszközökkel, azzal a megbízással, hogy az egyetemi könyvtárakban működő gépi tájékoztatási szolgáltatások az egyetemi könyvtárak szakterületén és a mindenkori regionális igényeken túl, kiterjedjenek az egyetemen kívüli intézmények által nyújtott szolgáltatásokra is.

A bevezetést kísérletek előzték meg, amelyek során bebizonyították, hogy az online tájékoztatási szolgáltatásoknak feltett kérdések nagy része megválaszolható hagyományos módon is. Azt is kimutatták, hogy a könyvtárak a releváns irodalom 50%-át azonnal rendelkezésre tudják bocsátani. A kísérlet időszakában a könyvtáros és a használó manuálisan és gépi úton egyaránt kereshet, így kritikus szemmel felmérhetik az online szolgáltatás és a manuális keresés különbségeit és megismerhetik a kétféle szolgáltatástípus korlátait.

Az új modellnek elsősorban azt kell igazolnia, hogy az online elektronikus adatfeldolgozás a könyvtárakban egyrészt gazdaságosan alkalmazható, másrészt javítja a használóknak nyújtott szolgáltatások minőségét.

A könyvtárügyi rendelet leszögezi, hogy a gépi tájékoztatási eszközök használatakor felmerülő költségek alapvetően a használókra hárulnak. A szolgáltatás akkor díjmentes, ha a keresés eredményét kinyomtatják és azt más szolgáltató hely is felhasználja, vagy ha a használó az eredményt írásban nem kapja meg. A gépi tájékoztatási eszközöket csak az használhatja, és a kinyomtatott eredményeket csak az kaphatja kézhez, aki az egyetemi intézmények oktatási és kutatási feladatainak teljesítésében részt vesz.

*KROLLER, Franz tanácsos, a grazi Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója, az Osztrák Könyvtárosok Egyesületének elnöke.

A 72-es alapkoncepció megvalósításának első lépéseként egy mintakönyvtárat jelleltek ki, ahol elméleti és gyakorlati kísérleteket végezhettek. A kísérlet színhelye a grazi Egyetemi Könyvtár, ahol a gépesítés első fázisaként a kölcsönzés online nyilvántartásával próbálkoztak. A használók géppel olvasható olvasójegyet kaptak, a raktárban tárolt könyvek lehívása terminálokon keresztül történik. A olvasószolgálatos fényceruza segítségével beolvassa az olvasó azonosítási kódját, és ezzel elindítja a rendszer működését. A kölcsönzőkártya kitöltése helyett az olvasószolgálatos a katalógusteremben felállított képernyős terminál billentyűzetén beüti a kért mű raktári jelzetét. Azonnal tudomására jut, hogy a kívánt mű a raktárban van-e, vagy esetleg kikölcsönözték. A beütött jelzet formai helyességét a gép ellenőrzi. Amint az olvasó átveszi a kért könyvet, a kölcsönzés ténye a nyilvántartása kerül.

- mivel az olvasó azonnal értesül, hogy az általa keresett könyv másnál van, nem kell hosszasan várakoznia;
- a rendszer eleve közli, hogy az adott kérés teljesíthetetlen, ezért a raktárnak továbbított kérések egyharmada megtakarítható;
- a számítógép átveszi a felszólítások megírását. A kölcsönzés két nyilvántartási ponton történik és a tankönyvgyűjteményt is érinti;
- a használó a katalógusteremben értesül arról, hogy megkaphatja-e a kívánt művet;
- a felszólítások és előjegyzések ilyen rendszere maga után vonja a könyvállomány jobb kihasználását is;
- a gépi kölcsönzési rendszer a használó számára értékes többlet-tájékoztatást nyújt az eddigi, pusztán a katalógusból való tájékoztatással szemben.

A rendszer kívánságra tájékoztatást ad még:

- speciális leőhelyekről;
- egy adott könyv várható visszaérkezéséről;
- periodikus kiadványoknak az adott könyvtárban meglévő darabjairól (évfolyamok, egyes kötetek);
- a beütött jelzetek formájáról és teljességéről;
- valamint határidő szerint rendezve kinyomtatja, hogy az adott időpontban egy bizonyos használónál mely könyvek vannak kikölcsönözve.

A későbbiekben a jelzetek mellett az egyszerűsített bibliográfiai leírást is feltűntetik majd. Ez lehetővé teszi a használók számára, hogy a rövidített cím alapján, tehát a katalógust mellőzve kölcsönözzenek. Ilyen rendszer öt éve működik az USA-ban, az Ohio State University Library-ban.

Tervbe vették azt is, hogy élve a gépesítés adta lehetőségekkel egy-egy egyetemi könyvtári hálózatban kiépítik a beszerzések központosítását. Az egyes intézetek által kezdeményezett megrendelések adatait (egyszerűsített bibliográfiai leírás) a képernyős terminál segítségével a rendszerbe betáplálják és ott – többszemponyú indexelés után – közvetlenül hozzáférhetően tárolják. Az index a nemzetközi és az országban használatos könyvszámozásból (ISBN) és a leírás lényeges elemeiből épül fel. A duplumok kijelzése a keresési kulcsok azonossága esetén az adatrögzítés során automatikusan bekövetkezik. A megrendelésekor készített egyszerűsített leírás alapul szolgál a könyv beérkezésekor a dokumentumok leírásához.

A megrendelések központi gépi nyilvántartása a következő előnyökkel járna:

- csökkenne az adminisztratív munka;
- nem kerülne sor felesleges duplikációra, ezáltal azonos pénzügyi keretet feltételezve valószínűleg 30%-kal nőhetne a beszerzések mennyisége;
- a könyvkereskedők tervszerű sürgetése révén lehetővé válna a megrendelések gyorsabb kézhezvétele;
- mód nyílna a költségvetés hatékony ellenőrzésére.

Vegyük végül szemügyre a bibliográfiai leíráskor történő adatrögzítést. Az adatrögzítés online módon, programozottan, képernyő segítségével történik. A leírás közvetlenül hozzáférhető marad a könyv teljes feldolgozása során: a beérkezéstől a raktári helyre kerülésig. Lehívása bármikor lehetséges, ha a könyv jelzetét optikai jelolvasó ceruzával letapogatják. A könyv feldolgozásának tervezett állomásai a következők:

- Leltárbavétel: a megrendelési szám beütése után a könyv automatikusan megkapja a következő raktári jelzetet, s azt a rendszer géppel olvasható, felragasztható címkén azonnal kinyomtatja. A megrendelés adatait (ár, stb.) a rendelési nyilvántartásban a szállítólevél és a dokumentum alapján helyesbítik és kiegészítik;
- Bibliográfiai leírás: ebben a munkafázisban kerül sor a megrendelésekor készített egyszerűsített bibliográfiai leírás korrekciójára és kiegészítésére, illetve a bibliográfiai adatbankból történt felvétel esetén – kiegészítésre. Lehetőség van új besorolási adatok feltüntetésére is;
- Ellenőrzés: a bibliográfiai leírás ellenőrzésére a hagyományos katalóguscédula formájában külön program segítségével a képernyőn nyílik majd mód. Javítás és kiegészítés lehetséges;
- Tartalmi feltárás: a tárgyszójegyzék (tezausz) közvetlenül online hozzáférhető. Ebben a lépésben kap tárgyszavakat és szakjelzeteket minden dokumentum;
- Végző fázis: ekkor kerül sor a szükséges mennyiségű, megfelelő besorolási adatokkal ellátott nemzetközi csereformátumú katalóguscédulák kinyomtatására. Az egy munkafázisban előállított cédulákat a gép előrendezi. Az egyszerűsített bibliográfiai leírással ellátott jelzetek és az esetleges speciális leőhelyek automatikusan bekerülnek a kölcsönzési nyilvántartásba. Többletráfordítás nélkül, melléktermékként áll össze a gyarapodási jegyzék és a könyvtári statisztika.

Az említett résztervek kivitelezése során ügyelni kell arra, hogy az eredményeket átvehessék a Szövetségi Tudományos és Kutatási Minisztérium fennhatósága alá tartozó egyéb osztrák könyvtárak is. E könyvtárakat fel kell szerelni miniszámítógépekkel.

A miniszámítógépeket később hálózattá kapcsolják össze. Ennek feltételeit a Szövetségi Tudományos és Kutatási Minisztérium megbízásából 1975-ben vizsgálták. Az alapkonceptió célja: a munkafolyamatok gyorsítása és ésszerűsítése; a könyvtárközi együttműködés erősítése bibliográfiai adatsere révén; végül pedig a könyvtárak tájékoztatási szolgáltatásainak bővítése. A Szövetségi Tudományos és Kutatási Minisztérium által fenntartott könyvtáraknak évente több mint 300 000 kötetnyi gyarapodást kell feldolgozniuk, kötetenként 1 munkaórát számítva. A feldolgozás időigényét a gépesítés ön-magában nem képes csökkenteni.

Ahol viszont lehet takarékoskodni: a többszöri feldolgozás. Ugyanis az új szerzeményeknek csak egyharmada valóban új tétel, a többi többspéldány. Eszerint hálózat és központi adatbank esetén az újrakatalogizálásra fordított idő kétharmada megtakarítható lenne. A tervekben adatvégállomások hálózatának kialakítása szerepel, de először valamennyi könyvtárat saját lábára kell állítani. Az egyetemi könyvtárakban egy ideig az adminisztratív munkák decentralizáltak maradnak. Csak néhány év múlva, amikor már elegendő, géppel olvasható adat áll rendelkezésre, állítanak fel központi adatbankot, mely kiküszöböli a duplikációt. A végső cél együttműködő könyvtári számítógéphálózat kialakítása.

Az osztrák könyvtári hálózat központjai Bécsben, Grazban, Salzburgban és Innsbruckban lesznek. Terveznek alközpontokat is, így pl. a grazi Egyetemi Könyvtár számítógépéhez kapcsolódik majd a grazi Műszaki Egyetem, a leobeni Bányászati Egyetem és a klagenfurti Tudományegyetem számítógépe.

Pillanatnyilag az Osztrák Nemzeti Könyvtár mellett működő Tudományos Könyvtárügyi Tervezési Központban egy Honeywell Bull System 6 36-os számítógép áll rendelkezésre. Ezt a gépet előreláthatólag ez év (1981? – a ford.) áprilisában átveszi a grazi Egyetemi Könyvtár. A Tervezési Központ pedig hasonló, új berendezést kap. Jelenleg a grazi, az innsbrucki és a salzburgi Tudományegyetemen, a bécsi és a grazi Műszaki Egyetem Könyvtárában és a bécsi Tudományegyetem Természettudományi Intézeteinek Központi Könyvtárában duál kazettás nyomtatóval ellátott Hewlett-Packard 2645 A típusú intelligens képernyős terminálok működnek. Ugyancsak ilyen gépekkel rendelkezik az Osztrák Nemzeti Könyvtár mellett működő Tudományos Könyvtárügyi Tervezési Központ. 16 K kapacitású ZILOG kettős diszkettállomásokot (Z 80 mikroszámítógép) használnak a grazi Tudományegyetem és a grazi Műszaki Egyetem Könyvtárában.

Egy olyan kis országban mint Ausztria a szakmai dokumentáció és tájékoztatás javítását nem új létesítmények létrehozásával, hanem egy jól szervezett hálózat kiépítésével kell elérni.

